

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»
професор В. Загородній

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» щодо докторської дисертації Волкової Наталії Василівни на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедр цивільного процесу та цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» від 24 листопада 2022 року.

Присутні:

доктор юридичних наук, професор Н. Ю. Голубєва, доктор юридичних наук, професор І. В. Андронов, доктор юридичних наук, професор О.І. Сафончик, кандидат юридичних наук, доцент Ю. Ю. Цал-Цалко, кандидат юридичних наук, доцент Т. А. Стоянова, кандидат юридичних наук, доцент В.М. Притуляк, кандидат юридичних наук, доцент І.М. Ілюпол, кандидат юридичних наук, доцент І. О. Бут, кандидат юридичних наук, доцент О. О. Полуніна, кандидат юридичних наук, доцент Ю.І. Полюк, кандидат юридичних наук, доцент Р.Ф. Гонголо.

З присутніх – 3 доктори юридичних наук та 8 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Волкової Н.В. на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» щодо його рекомендації для попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Слухали:

Доповідь к.ю.н., доцента НВ. Волкову на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» поданої на здобуття ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

Доповідачка обґрунтувала актуальність обраної теми, визначила мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризувала його об'єкт та предмет, виклала основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказала науково-практичну значимість роботи, надала відомості щодо впровадження результатів дослідження.

За підсумками дисертаційного дослідження, Н.В. Волковою сформульовано низку теоретичних та практичних положень і пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України, серед яких, зокрема:

Цивільний процесуальний кодекс України:

частину 7 ст. 7 ЦПК України викласти у такій редакції:

«7. Розгляд справи у закритому судовому засіданні проводиться у випадках, коли відкритий судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, або за клопотанням учасників справи з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя учасників справи або відомостей, що принижують їхню честь і гідність, а також в інших випадках, установлених законом. З метою забезпечення таємниці усиновлення, розгляд справ про усиновлення дитини проводиться у закритому судовому засіданні»;

частину 1 ст. 13 ЦПК України доповнити абзацом другим такого змісту:

«Суд вправі вийти за межі заявлених вимог лише у випадках, прямо передбачених законом»;

частину 1 ст. 28 ЦПК України викласти у такій редакції :

«1. Позови про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, про визнання батьківства відповідача, позови, пред'явлені на захист прав та інтересів дитини, позови, що виникають з трудових правовідносин, можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача»;

частину 2 ст. 34 ЦПК України викласти у такій редакції :

«2. У випадках, встановлених цим Кодексом, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді. Справи про усиновлення у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі трьох суддів»;

частину 1 ст. 58 ЦПК України викласти у такій редакції :

«1. Учасники справи можуть брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника»;

частину 2 ст. 76 ЦПК України доповнити пунктом 4 у такій редакції:

«4) пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, допитаних як свідків»;

частину 1 ст. 172 ЦПК України викласти у такій редакції :

«1. У разі ненадходження до суду заяви від боржника про скасування судового наказу протягом п'яти днів після закінчення строку на її подання судовий наказ набирає законної сили»;

частину 4 ст. 212 ЦПК України викласти у такій редакції :

«4. Під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), та під час воєнного чи надзвичайного стану учасники справи, представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, експерт з питань права можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» або Державною судовою адміністрацією України»;

частину 4 ст. 293 ЦПК України викласти у такій редакції :

«4. У випадках, встановлених пунктами 1, 3, 9, 10 частини другої цієї статті, розгляд справ проводиться судом у складі одного судді і двох присяжних, а у випадках, встановлених пунктом 4 частини другої цієї статті, розгляд справ проводиться судом у складі трьох суддів»;

пункт 3 частини 1 ст. 350-2 ЦПК України викласти у такій редакції:

«3) батьками та іншими законними представниками дитини, родичами дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачухою або вітчимом дитини, а також органом опіки та піклування в інтересах дитини, яка постраждала від домашнього насильства, - у випадках, визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», або постраждала від насильства за ознакою статі, - у випадках, визначених Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а також самою дитиною, яка досягла чотирнадцяти років, якщо вона постраждала від домашнього насильства»;

статтю 350-5 ЦПК України доповнити частиною 4 викласти у такій редакції:

«4. Суд, установивши, що заявник діяв недобросовісно без достатньої для цього підстави, стягує з заявника всі судові витрати».

Сімейний кодекс України:

частину 1 ст. 18 СК України викласти у такій редакції:

«1. Кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу, крім випадків передбачених цим Кодексом»;

частину 4 ст. 19 СК України доповнити абзацом другим такого змісту :

«При розгляді судом справ про усиновлення та надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою»;

частину 4 ст. 152 СК України викласти у такій редакції :

«4. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років, крім випадків, передбачених цим Кодексом»;

доповнити окремою частиною 3-1 ст. 169 СК України :

«3-1. Поновлення батьківських прав неможливо, якщо мати, батько позбавлені батьківських прав з підстави, визначеної пункту шостого частини 1 статті 164 цього Кодексу»;

доповнити ст. 192 СК України частиною другою такого змісту:

«2. У разі, якщо судовим рішенням визначений мінімальний гарантований розмір аліментів на утримання дитини відповідно до частини 2 статті 182 цього Кодексу, то особа, яка сплачує аліменти, не має права на пред'явлення позову про зменшення розміру аліментів на утримання дитини»;

частину 2 ст. 207 СК України викласти в такій редакції :

«2. Усиновлення дитини провадиться у її найкращих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя»;

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» :

доповнити частину 3 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» окремим абзацом такого змісту :

«У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення цивільного судочинства щодо сімейних спорів за участю неповнолітніх осіб та інші пропозиції.

Також при здійсненні дисертаційного дослідження Н.В. Волковою отримано низку власних теоретичних висновків, що стосуються захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві, а також сформульовано окремі практичні рекомендації щодо вдосконалення норм законодавства. До таких висновків, зокрема, належать наступні:

1. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві має здійснюватися через призму дії принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. При прийнятті юридичного рішення щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини уповноважені особи та органи повинні здійснити оцінку найкращих інтересів дитини, що потребує пошуку рівноваги між усіма складовими на момент прийняття відповідного

рішення щодо конкретної дитини в певній ситуації. Така оцінка повинна проводитись тільки відповідальною особою, яка приймає рішення за можливою участю самої дитини відповідно до критеріїв забезпечення найкращих інтересів дитини, визначених у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства», які пропонується вважати загальними. Крім того, необхідно враховувати інші критерії залежно від категорії справ, які розглядаються у цивільному судочинстві, а також залежно від особистості та індивідуальних особливостей кожної дитини, щодо якої здійснюється захист (спеціальні критерії). До таких спеціальних критеріїв найкращих інтересів дитини слід віднести: 1) потреби дитини щодо її психічного, психологічного розвитку, освіти, безпеки, стабільності, ставлення до сім'ї; 2) прихильність дитини щодо кожного із батьків та інших членів сім'ї; 3) минулий досвід дитини, пов'язаного із застосуванням до дитини будь-якої форми жорстокого поводження, насилля тощо; 4) можливість батьків чи інших відповідальних осіб забезпечувати потреби дитини та належні умови проживання; 5) збереження особистих взаємин з особами, до яких у дитини є почуття прихильності; 6) дотримання балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в інтересах дитини тощо.

2. Інститут захисту прав та інтересів дитини носить комплексний характер і включає захист прав та інтересів дитини, що виникають із цивільних, сімейних, житлових, трудових та інших правовідносин. Однією із складових захисту прав та інтересів дитини є захист її сімейних прав та інтересів, адже саме сім'я є тим середовищем, у якому повинна зростати та виховуватись дитина.

Захист сімейних прав та інтересів дитини – це діяльність уповноважених осіб та юрисдикційних органів, спрямована на відновлення порушених, невизнаних, оспорюваних сімейних прав та інтересів дитини або встановлення безспірних суб'єктивних сімейних прав та інтересів дитини, а в деяких випадках – недопущення чи попередження порушення прав та інтересів дитини в майбутньому.

3. Право на захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві виникає у випадках: порушення, невизнання, оспорювання сімейних прав та інтересів дитини; необхідності встановлення юридичного факту або зміни правового статусу дитини, необхідного для реалізації охоронюваного законом інтересу дитини або попередження та недопущення порушення прав та інтересів дитини у майбутньому. Право на звернення до суду в порядку цивільного судочинства у випадках посягань на сімейні права та інтереси дитини гарантується кожній дитині як особисто у передбачених законом випадках, так і через законних представників, органів та осіб, яким законом надане право звернення до суду в інтересах дитини.

4. Справи про захист сімейних прав та інтересів дитини, що розглядаються у порядку цивільного судочинства, можна поділити на такі види: справи щодо захисту права на виховання дитини (про визначення місця проживання малолітньої дитини; про участь у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї; про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; про відібрання батьками малолітньої дитини від інших осіб, які тримають її не на підставі закону або рішення суду; про позбавлення та поновлення батьківських прав; про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав); справи про зміну правового статусу дитини та інших учасників сімейних відносин (про усиновлення, про визнання батьківства, материнства, про оспорювання батьківства тощо); справи про виконання обов'язку щодо утримання дитини (про стягнення аліментів на утримання дитини, про зміну розміру аліментів, про оплату додаткових витрат на дитину, про стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення); справи про захист прав та інтересів дитини від домашнього насильства (про видачу і продовження обмежувального припису щодо кривдника дитини).

5. Формами захисту сімейних прав та інтересів дитини є: юрисдикційна (судова, адміністративна, нотаріальна, самозахист, міжнародний захист сімейних прав та інтересів дитини Європейським судом з прав людини) та неюрисдикційна (самозахист, що здійснюється самою дитиною або її законними представниками, сімейна медіація).

Необхідно відновлення посади Уповноваженого Президента України з прав дитини з метою посилення інституційного механізму держави у сфері захисту прав та інтересів дітей, наділивши Уповноваженого та його представників повноваженнями щодо звернення до суду в інтересах дитини.

6. Самозахист сімейних прав та інтересів дитини – це дії, спрямовані на припинення порушення або загрози порушення сімейних прав та інтересів дитини, а також відновлення порушених її сімейних прав та інтересів, які здійснюються уповноваженими особами, зокрема, батьками, усиновлювачами, опікунами чи піклувальниками або іншими особами, на вихованні яких на законних підставах знаходиться дитина, або самою дитиною без звернення до будь-яких юрисдикційних органів у спосіб, який не заборонений законом та не суперечить моральним засадам суспільства.

7. Аналіз зарубіжної практики сімейної медіації (Німеччини, Австрії, Данії, Фінляндії, Нідерландів, США тощо) та статистичних даних дає підстави для висновку, що застосування медіації для вирішення сімейних спорів є ефективною формою захисту сімейних прав та інтересів. Потрібна детальна правова регламентація на законодавчому рівні особливостей процедури сімейної медіації (СК України та Закон України «Про медіацію»).

Водночас не всі категорії справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини можливо вирішити шляхом сімейної медіації. Сімейну медіацію доцільно застосовувати до таких спорів, як: визначення місця проживання малолітньої дитини; встановлення порядку спілкування з дитиною, батьки якої проживають окремо. У зв'язку з цим запропоновано доповнити окремою нормою СК України положенням про обов'язковий досудовий порядок вирішення зазначених спорів шляхом медіації. В умовах карантину, воєнного та надзвичайного стану такий обов'язковий досудовий порядок врегулювання сімейних спорів варто проводити шляхом онлайн-медіації. При цьому необхідно створити якісне правове підґрунтя для практичного впровадження сімейної онлайн-медіації в Україні.

8. Результати проведеного комплексного аналізу положень цивільного процесуального законодавства України дають підстави стверджувати, що передбачене ч. 2 ст. 13 ЦПК України право суду збирати судові докази за власною ініціативою, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб (тобто дітей), не поширюється на випадки захисту прав та інтересів дітей у порядку наказного провадження.

Видається доцільним надати суду право вийти за межі заявлених вимог у справах про розірвання шлюбу та у судовому рішенні визначити місце проживання малолітньої дитини, народженої у такому шлюбі, разом з одним із батьків, навіть якщо про це не було заявлено позовної вимоги, за умови, що між батьками відсутній спір щодо цього питання. У зв'язку з цим необхідно закріпити на законодавчому рівні з метою усунення суперечностей між нормами цивільного процесуального та сімейного законодавства правило, відповідно до якого суду без порушення принципу диспозитивності цивільного судочинства, у виключних випадках, передбачених законом, надавалось би право вийти за межі заявлених вимог.

9. Розгляд та вирішення справ про захист сімейних прав та інтересів дитини повинні здійснюватися з урахуванням певних особливостей дітей як їх учасників: вік дитини; психологічний стан дитини; умови виховання дитини; сфери спілкування та інших факторів, що відрізняють дитину від дорослої особи. Зарубіжний досвід функціонування спеціалізованих судів (Великобританії, Німеччині, Італії, Франції, Японії тощо) свідчить про ефективність захисту прав та інтересів учасників сімейних правовідносин, зокрема й дітей. Оскільки в цей час створення в Україні спеціалізованого сімейного суду пов'язане з істотними труднощами, видається доцільним впровадження у цивільній юрисдикції

обов'язкової внутрішньої спеціалізації загальних судів, з функціонуванням суддів, які спеціалізуватимуться на розгляді сімейних справ, що сприятиме наближенню національної судової системи до європейських стандартів правосуддя.

10. Правовий статус дитини у цивільному судочинстві при розгляді справ щодо захисту її сімейних прав та інтересів – це стан особи, яка не досягла повноліття, у межах цивільних процесуальних правовідносин, обумовлений виконуваною нею процесуальною функцією, характером її юридичного інтересу в результаті розгляду справи, що становить систему елементів, серед яких цивільна процесуальна правоздатність та дієздатність, цивільні процесуальні права та обов'язки.

Для правового статусу дитини у цивільному судочинстві щодо захисту її сімейних прав та інтересів є характерними такі ознаки: відповідно до норм сімейного законодавства (ч.1 ст. 6 СК України) правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття; у дитини відсутня повна цивільна процесуальна дієздатність та відповідно до цього вона не має права самостійно здійснювати свої права та обов'язки в суді, крім випадків передбачених законом; дитина, яка досягла чотирнадцяти років, має право на звернення до суду особисто за захистом своїх сімейних прав та інтересів, якщо інше не визначено законом; у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини саме дитина виступає особою, яка є учасником справи, та має процесуальний правовий статус позивача у справах позовного провадження, а у справах наказного провадження – правовий статус заявника; захист прав та інтересів малолітньої та неповнолітньої особи в суді можуть здійснювати її законні представники або органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду з метою захисту прав та інтересів дитини; відповідно до цивільного процесуального законодавства, крім загальних прав та обов'язків учасників справи, дитині надано додаткові права у цивільному судочинстві, серед яких важливе місце займає право на висловлення своєї думки в суді, яке вона може самостійно реалізувати незалежно від обсягу її цивільної процесуальної дієздатності; неприпустимою є дискримінація прав дитини за будь-якими ознаками; повинні бути забезпечені високі стандарти захисту прав дітей незалежно від країни походження та проживання конкретної дитини.

11. На підставі аналізу чинного законодавства та судової практики визначено правовий статус учасників справи щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини у порядку позовного провадження, уточнено коло сторін у таких справах з огляду на наявну хибну судову практику: 1) позивачем у справах за позовом про визнання батьківства, пред'явленим матір'ю дитини, виступає сама дитина, а відповідачем є особа, яка вважається фактичним батьком неповнолітньої особи; у випадках, коли позов про визнання батьківства пред'являється особою, яка вважає себе батьком дитини, то відповідачем виступатиме дитина; мати в обох випадках виступатиме як законний представник прав та інтересів дитини; 2) позивачем у справах про позбавлення батьківських прав є сама дитина, а особи, які мають право пред'являти позов про позбавлення батьківських прав відповідно до ч. 1 ст. 165 СК України є або законними представниками (один з батьків, опікун, піклувальник), або наділені правовим статусом органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування), відповідачем у справах про позбавлення батьківських прав є батьки або один з батьків (матір або батько) дитини (дітей) в залежності від того, до кого пред'являється така позовна вимога; 3) позивачем у справах про поновлення батьківських прав є особа, яка була позбавлена батьківських прав (матір та/або батько), а відповідачем – сама дитина. Особи, яким дитина була передана на виховання за рішенням суду або органів опіки та піклування про встановлення опіки та піклування над дитиною, мають статус законного представника дитини у справах про поновлення батьківських прав; 4) позивачем у справах щодо оспорування батьківства, пред'явлених матір'ю дитини, є сама дитина, а мати дитини в такому випадку виступатиме законним представником дитини. Відповідачем буде особа, яка фігурує в актовому запису як батько дитини; 5) позивачем у справах про стягнення

аліментів на утримання дитини є дитина, а особа, яка зобов'язана сплачувати аліменти, є відповідачем.

У наказному провадженні у справах про стягнення аліментів на утримання дитини дитина має правовий статус заявника, боржником буде особа, яка зобов'язана утримувати дитину. Особи, які звертаються в інтересах дитини у цій справі, будуть виступати законним представником (матір, батько, усиновлювач, опікун, піклувальник), або органом та особою, які відповідно до закону мають право на звернення до суду в інтересах дитини.

Що стосується органів опіки та піклування у разі їх звернення до суду з позовною заявою (заявою) про захист сімейних прав та інтересів дитини, необхідно чітко дотримуватися положень ч. 1 ст. 56 ЦПК України, відповідно до якої зазначені органи мають правовий статус органу, якому законом надане право звертатися до суду в інтересах дитини.

12. На підставі здійсненого аналізу норм матеріального та процесуального права встановлено необхідність внесення змін до ч. 1 ст. 58 ЦПК України щодо розширення кола зазначених у ній учасників справи, які мають право брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника, такими, як : заявник та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження, заявник та боржник у справах наказного провадження.

13. Видається доцільним застосування до справ про захист сімейних прав та інтересів дитини альтернативної територіальної юрисдикції (підсудності) з наданням можливості розглядати такі справи також судам за зареєстрованим місцем проживання чи перебування дитини.

14. У судовому доказуванні в цивільному судочинстві обставини (факти), що підлягають доказуванню, конкретизуються з урахуванням особливостей кожної цивільної справи, зокрема справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини. Встановлення кола фактів (обставин), що підлягають доказуванню у цивільному судочинстві у справах про захист прав та інтересів дитини, є неможливим без встановлення тієї норми права, на підставі якої повинен бути вирішений цей спір.

Для усунення певних суперечностей в нормах цивільного процесуального права та враховуючи неприпустимість змішування процесуальних статусів учасників судового процесу, видається доцільним відновити такий засіб доказування, як пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, допитаних як свідків.

15. До передумов виникнення права на звернення до суду за захистом не належить дотримання строку позовної давності, оскільки закінчення цього строку не перешкоджає реалізації права на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав у порядку позовного провадження. Інша річ – наказне провадження. Однак до справ про захист сімейних прав та інтересів дитини, що розглядаються у порядку наказного провадження відповідно до п.п. 4-5 ч.1 ст. 161 ЦПК України, належать лише справи про стягнення аліментів на утримання дитини, у яких позовна давність не застосовується.

16. У справах про стягнення аліментів на утримання дитини суд в ухвалі про відкриття провадження має зазначати, що справа є малозначною в силу закону та підлягає розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, посилаючись на ст. ст. 19, 274 ЦПК України.

Вирішуючи питання про затвердження мирової угоди у справах про захист сімейних прав та інтересів дитини, суд повинен керуватися інтересами дитини та в кожному випадку перевіряти, чи не суперечать таким інтересам умови мирової угоди. При цьому, наприклад, у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини, про стягнення аліментів на утримання дитини тощо допускається та навіть бажаним є укладення мирової угоди, тоді як в інших категоріях справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини укладення мирової угоди взагалі не допускається. Це такі справи, як: про позбавлення та поновлення батьківських прав; про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав; про визнання та оспорювання батьківства тощо.

17. Більшість справ про захист сімейних прав та інтересів дитини розглядається в порядку загального позовного провадження. Такий розгляд справ по суті в порядку загального позовного провадження здійснюється у судовому засіданні, про що суд повідомляє учасників справи. На період дії карантину законодавець встановив більш просту форму дистанційної участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Видається необхідним поширення дії положень ч. 4 ст. 212 ЦПК України щодо спрощеного порядку автентифікації учасників справи, коли вони беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, також на випадки розгляду судами справ в умовах воєнного або надзвичайного стану для забезпечення належної реалізації принципу доступності правосуддя. Крім того, необхідно розширити суб'єктний склад осіб, які мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, і наділити таким правом на час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби COVID-19, воєнного чи надзвичайного стану свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та експертів з питань права.

18. Процесуальні особливості розгляду по суті у порядку позовного провадження цивільних справ, пов'язаних із захистом сімейних прав та інтересів дитини, здебільшого залежать від категорій справ. Характерними спільними особливостями для всієї групи справ про захист сімейних прав та інтересів дитини є такі: по-перше, наявність права дитини незалежно від обсягу дієздатності безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки; по-друге, необхідність участі органу опіки та піклування для надання висновку по справі у випадках, передбачених законом; по-третє, заінтересованість держави у забезпеченні пріоритетного захисту прав та інтересів дитини та дія принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

19. Пропонується надати суду можливість застосовувати передбачені ч. 4 ст. 232 ЦПК України повноваження щодо видалення учасника справи із зали судового засідання не лише у випадку допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка, а й при розгляді справ про захист сімейних прав та інтересів дитини – на час заслуховування судом її думки, незалежно від того, який процесуально-правовий статус у цій справі має дитина. Суди повинні уважно оцінювати всі наявні докази у справі в їх сукупності та враховувати думку дитини. У контексті визначення її найкращих інтересів необхідно брати до уваги підстави формування такої думки.

20. Відмінності процедури розгляду справ про захист сімейних прав та інтересів дитини по суті у порядку спрощеного позовного провадження від процедури розгляду таких справ у порядку загального позовного провадження полягають у такому: 1) розгляд справи по суті в порядку спрощеного позовного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судові засідання не проводиться; 2) перше судові засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі (ст. 279 ЦПК України); 3) розгляд справи по суті у порядку спрощеного позовного провадження здійснюється за загальними правилами без виклику учасників справи на підставі наявних матеріалів; 4) у спрощеному позовному провадженні не розглядається зустрічний позов; 5) на відміну від інших видів провадження у малозначних справах, що розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження, представником може бути не тільки адвокат, а також особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність; 6) при розгляді справи у порядку спрощеного позовного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їх усні пояснення та показання свідків; 7) якщо розгляд справи спрощеного позовного провадження проводиться в судовому засіданні, то судові дебати не проводяться.

21. До особливостей розгляду справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини у порядку наказного провадження, що виокремлюють його від інших видів проваджень, належать такі: 1) в порядку наказного провадження серед усіх категорій справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини можуть розглядатись лише справи за вимогами про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей); 2) розгляд справ наказного провадження здійснюється за спрощеною процедурою (в скорочені строки без виклику учасників справи на підставі безспірних письмових доказів, поданих заявником); 3) спрощений порядок розгляду справ у наказному провадженні обумовлений безспірністю суб'єктивного права заявника, що підлягає судовому захисту, за наявності факту його порушення боржником; 4) відсутність дії принципу змагальності; 5) у справах за вимогами про стягнення аліментів на утримання дитини відсутня можливість пред'явлення боржником заяви про скасування судового наказу; 6) у наказному провадженні можна стягнути аліменти лише у розмірі, прямо передбаченому законом; 7) вимогу про стягнення аліментів не можна в наказному провадженні поєднувати з вимогами про визнання та оспорювання батьківства; 8) судовий наказ є виконавчим документом та у справах про стягнення аліментів на утримання дитини підлягає негайному виконанню.

22. Особа, яка сплачує аліменти на утримання дитини, не має права на пред'явлення позову про зменшення розміру аліментів, якщо дитина отримує мінімальний гарантований розмір аліментів і не важливо, за яким судовим актом здійснюється сплата аліментів – за рішенням суду чи за судовим наказом. Для правильного застосування актів законодавства у судовій практиці видається необхідним на законодавчому рівні встановити правило про неможливість зменшення у судовому порядку розміру аліментів на утримання дитини, якщо за рішенням суду встановлено оплату мінімального гарантованого розміру аліментів на утримання дитини, встановленого законом.

23. Не порушуючи пріоритетність захисту інтересів дитини у справах про стягнення аліментів на її утримання у порядку наказного провадження, необхідно надати право боржнику звернутися до суду з заявою про скасування судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини у випадках, коли боржник надав суду докази, що свідчать про невідповідність дійсності наданих заявником даних про місце проживання дитини, а також у випадках, якщо заявник приховав від суду факт укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно.

24. До заінтересованих осіб у справах про усиновлення необхідно віднести дитину, яку заявники бажають усиновити. Участь дитини у судовому засіданні у справах про усиновлення зумовлена не лише необхідністю з'ясування судом наявності її згоди на усиновлення, а й тим, що згода дитини також необхідна на зміну імені, якщо така дитина звикла до даного імені та усвідомлює факт усиновлення. Вирішення питання про вік дитини, з якого вона може надати свою згоду залежить від фізичного або психічного розвитку дитини. Закріплення в законі конкретного віку дитини, з якого вона може усвідомлено висловити свою думку в суді з приводу усиновлення, суперечитиме принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Залучення до участі у розгляді справ про усиновлення дитини органів ДРАЦС та прокурора є недоцільним.

З метою узгодження норм СК України та ЦПК України пропонується закріпити у ст. 19 СК України положення про обов'язкову участь органів опіки та піклування для надання висновку при розгляді судами справ про усиновлення. Така пропозиція стосується й справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.

Заслуговує на підтримку точка зору науковців та юристів-практиків про недоцільність участі присяжних при розгляді справ про усиновлення. У справах про усиновлення дитини видається доцільним залишити колегіальний розгляд у складі трьох суддів таких справ, що дозволяє більш повно забезпечити дотримання найкращих інтересів дитини.

З метою збереження таємниці усиновлення розгляд усіх справ про усиновлення дітей необхідно здійснювати обов'язково в закритому судовому засіданні незалежно від наявності клопотання заявника.

25. В умовах воєнного стану необхідно більш ретельно перевіряти обставини усиновлення дітей, оскільки справжня мета, яку переслідують усиновлювачі, може бути далека від забезпечення найкращих інтересів дитини. Введення спрощеного порядку усиновлення дитини на період воєнного стану є не можливим, а, навпаки, необхідно посилити контроль за усиновленням дітей у цей час. Видається доцільним на законодавчому рівні встановити термін у один рік після припинення або скасування воєнного стану для здійснення службами у справах дітей контролю за умовами проживання і виховання дітей, усиновлених під час воєнного періоду, з метою перевірки чи відповідає таке усиновлення найкращим інтересам дитини.

26. З метою запобігання та протидії домашньому насильству цивільним процесуальним законодавством передбачається процедура видачі обмежувального припису. Обмежувальний припис є одним із засобів захисту сімейних прав та інтересів дитини, оскільки спрямований на захист дитини від домашнього насильства, тоді як домашнє насильство, як правило, вчиняється саме у сім'ї, а кривдником, переважно, є теперішній або колишній учасник сімейних правовідносин, що впливає з самого нормативного визначення поняття «домашнє насильство».

Необхідно розмежовувати поняття «обмежувальний припис» та «терміновий заборонний припис», адже вони мають різні значення, мету та порядок накладення. Обмежувальний припис покликаний захистити постраждалу особу від повторного акту домашнього насильства, тоді як терміновий заборонний припис є засобом швидкого реагування, що застосовується у випадку наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю потерпілої особи. Відмінність також полягає у терміні дії цих приписів: обмежувальний припис видається на строк від 1 до 6 місяців, у той час як терміновий заборонний припис – на строк до 10 днів.

Обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а виступає тільки тимчасовим заходом, який виконує захисну, запобіжну та попереджувальну функції. Він накладається з метою запобігання вчиненню домашнього насильства та створення безпечних умов для постраждалих осіб з огляду на наявність ризиків, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», до вирішення питання про притягнення кривдника до відповідальності, передбаченої нормами адміністративного або кримінального законодавства.

Віднесення справ про видачу обмежувального припису до справ про захист сімейних прав та інтересів дитини дає підстави стверджувати, що постраждала від домашнього насильства дитина, яка досягла чотирнадцяти років, має право на самостійне звернення до суду у справах про видачу обмежувального припису.

Аналіз судової практики про видачу обмежувального припису щодо кривдника дитини свідчить про те, що в деяких випадках батьки діють недобросовісно та вирішують свої особисті або майнові конфлікти, маніпулюючи при цьому самою дитиною. У зв'язку з цим у таких випадках аргументовано доцільність доповнити ч. 4 ст. 350-5 ЦПК України, в якій закріпити норму про право суду покласти всі судові витрати на заявника, якщо заявник діяв недобросовісно.

Структура та обсяг докторської дисертації зумовлені метою і логікою дослідження та складаються з анотації державною й англійською мовами, вступу, п'яти розділів, що містять 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

По закінченню доповіді Н.В. Волкової у обговоренні докторської дисертації взяли участь:

Кандидат юридичних наук, доцент І.О. Бут зазначив, що перевагою роботи є врахування актуальних проблем судової практики і пропозиції щодо їх усунення не тільки

на законодавчому рівні, а й шляхом доктринального обґрунтування відмінностей процесуального статусу учасників сімейних правовідносин. Також заслуговує на увагу розкриття Наталією Василівною концепції найкращих інтересів дитини враховуючи іноземний досвід. Дисертаційне дослідження виконано на належному науковому рівні і повністю відповідає вимогам та може бути рекомендовано до попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Кандидат юридичних наук, доцент Ю.І. Полюк, яка відзначила, що докторська дисертація Н.В. Волкової на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» за своїм змістом чітко структурована і свідчить про логічність та послідовність авторки у процесі дослідження, містить чимало нових наукових розробок, практичних рекомендацій та пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства. Дисертаційне дослідження виконано на належному науковому рівні і повністю відповідає вимогам та може бути рекомендовано до попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Кандидат юридичних наук, доцент І.М. Ілюпол, яка відзначила про актуальність теми докторської дисертації.

Волкова Н.В. вдало дослідила теоретичні та практичні питання щодо розгляду справ про захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві, дослідила процесуальний порядок розгляду справ про захист сімейних прав та інтересів дитини в залежності від видів проваджень у цивільному судочинстві, розкрила питання щодо визначення процесуального правового статусу учасників справи, предмету доказування та коло доказів тощо. Враховуючи це, дослідження Н.В. Волкової має істотне значення як для розвитку науки, так і для подальшого процесу реформування цивільного судочинства в Україні.

У підсумку, дисертація Н.В. Волкової на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» відповідає вимогам, що пред'являються до робіт такого рівня, та може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Кандидат юридичних наук, доцент Р.Ф. Гонгало надала високу оцінку докторської дисертації, зробила акцент, що висновки авторки є значними для судової практики, виваженості пропозицій щодо змін до цивільного процесуального та сімейного законодавства України. Відзначила, що Наталія Василівна здійснила ретельне дослідження щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві. Також відзначала, що заслуговує схвалення запропоноване авторкою поділ справ про захист сімейних прав та інтересів дитини, що розглядаються у порядку цивільного судочинства на такі види: справи щодо захисту права на виховання дитини; справи про зміну правового статусу дитини та інших учасників сімейних відносин; справи про виконання обов'язку щодо утримання дитини; справи про захист прав та інтересів дитини від домашнього насильства.

Вказала, що дисертація Н.В. Волкової на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві», подана на здобуття ступеня доктора наук за спеціальністю за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» може бути рекомендована для попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Кандидат юридичних наук, доцент В.М. Притуляк, який відмітив, що робота є ґрунтовним науковим дослідженням, яка має значну актуальність, містить ґрунтовно розкриті питання, правильні висновки, логічні та значимі для практики пропозиції щодо змін у законодавчі акти України. Зазначив, що дисертація Н.В. Волкової на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві», подана на здобуття ступеня доктора наук за спеціальністю за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний

процес; сімейне право; міжнародне приватне право» може бути рекомендована для попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Після обговорення докторської дисертації учасниками фахового семінару було надано слово **рецензентам** наукової праці : доктору юридичних наук, професору Н.Ю. Голубєвій, доктору юридичних наук, професору І.В. Андронову та доктору юридичних наук, професору О.І. Сафончик.

Доктор юридичних наук, професор Н.Ю. Голубєва відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження Н.В. Волкової. Зміст докторської дисертації свідчить, що авторкою не тільки вирішено важливу наукову проблему, а й сформульовані висновки, що мають практичне значення, і знайшли своє відображення у запропонованих змінах та доповненнях до чинного законодавства України. Робота являє собою ґрунтовне наукове дослідження самостійного характеру. Наталія Василівна, крім іншого, має відповідну кількість публікацій за темою роботи. Повнота викладу основних результатів дослідження у докторській дисертації та публікаціях повністю відповідає встановленим вимогам.

Проведене Н.В. Волковою дослідження докторської дисертації має комплексний характер тому, що торкається проблем, що знаходяться на межі декількох галузей права, а саме сімейного та цивільного процесуального права. Це передбачає вивчення та аналіз норм матеріального права і виявлення окремих особливостей застосування цих норм на практиці при розгляді відповідних судових справ, серед яких справи про: позбавлення батьківських прав; визнання батьківства або материнства; оспорювання батьківства; усиновлення; стягнення аліментів на утримання дитини, зміну розміру аліментів, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення; визначення місця проживання малолітньої дитини; надання неповнолітній особі право на шлюб; видачу і продовження обмежувального припису щодо кривдника дитини та ін. Тому важливо, що Наталія Василівна при написанні роботи опиралася як на науковий доробок вчених-процесуалістів, фахівців у сфері сімейного права, а також проаналізувала судову практику національних судів та практику Європейського суду з прав людини на підставі чого прийшла до виважених висновків.

Однак відзначаючи вагомі позитивні аспекти докторської дисертації, тим не менш слід зауважити й на окремі її недоліки та деякі суперечності, що в ній містяться.

По-перше, розглядаючи питання територіальна юрисдикція (підсудність) цивільних справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини у позовному провадженні авторці було би доцільно дослідити не тільки територіальну юрисдикцію (підсудність), а й спірні питання розмежування цивільної і адміністративної юрисдикції, наприклад, щодо оскарження рішень органів опіки та піклування щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини.

По-друге, позитивного відгуку заслуговує те, що авторка на протязі всієї роботи досліджує та аналізу практику Європейського суду з прав людини щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини, однак в дисертаційному дослідженні мало приділено уваги питанню особливостей розгляду справ про захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві, ускладнених іноземним елементом.

По-третє, Наталія Василівна досліджуючи питання значення практики Європейського суду з прав людини для захисту сімейних прав та інтересів дитини приходить до висновку, що «одним із механізмів захисту сімейних прав та інтересів дитини, є захист Європейським судом з прав людини, оскільки даний суд розглядає справи про захист сімейних прав та інтересів дитини щодо порушення національними судами положень ст. 6 та ч. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». Однак, необхідно зауважити, що питання захисту сімейних прав та інтересів дитини в Європейському суді з прав людини можливе й за іншими статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У цілому робота має логічний і завершений характер, у ній сформульовано низку важливих пропозицій до чинного законодавства України. Загалом, встановлені зауваження не пливують на позитивну оцінку докторської дисертації. Вона є актуальним, самостійним та аргументованим дослідженням. Положення і висновки дисертації належним чином висвітлені у публікаціях автора та апробовані під час її участі у міжнародно-практичних конференціях та під час навчального процесу. На підставі вищевикладеного вважає, що докторська дисертація Н.В. Волкової на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» відповідає вимогам, які ставляться до докторської дисертації та може бути рекомендована до докторської ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Доктор юридичних наук, професор І.В. Андронов відзначив високий науковий рівень дисертаційного дослідження Н.В. Волкової зауважив, що переважна більшість наукових висновків, положень і рекомендацій докторської дисертації є достатньо аргументованими, їх достовірність зумовлена тим, що дослідження ґрунтується на широкій джерельній науковій та законодавчій базі, аналізі матеріалів судової практики, зокрема практики Європейського суду з прав людини, з використанням сучасної методології пізнання, застосуванням у вдалому поєднанні загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, врахуванням новітніх тенденцій розвитку національного законодавства, у тому числі в контексті сучасних інтеграційних процесів та зобов'язань України, взятих у рамках міжнародних угод.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, викладених у докторській дисертації, підтверджується логікою постановки завдань, комплексністю окреслення проблемних питань, загальною концепцією розкриття теми та вдалою композиційністю викладу матеріалу дослідження. При цьому сформульовані теоретичні положення оцінюються авторкою з позицій їх практичного застосування у судовій практиці, у тому числі у порівняльному аспекті з існуючими юридичними конструкціями.

Проте, у роботі є ряд дискусійних моментів:

По-перше, доволі спірною вбачається точка зору авторки щодо визначення саме дитини позивачем у справах про стягнення аліментів на її утримання. З одного боку така позиція виглядає доволі логічною, адже дійсно в таких справах судовому захисту підлягає саме право дитини на утримання. З іншого ж боку, спір виникає саме між батьками щодо порядку виконання одним з них обов'язку щодо утримання дитини, тому не суперечить характеру спірних правовідносин і наявна судова практика, за якої позивачем виступає той з батьків, з яким проживає дитина.

По-друге, надто категоричною виглядає пропозиція дисертантки позбавити можливості поновлення батьківських прав для тих батьків, які вчинили умисний злочин щодо дитини. Дійсно, вчинення злочинних дій щодо дітей повинне переслідуватися державою, однак у випадках щирого каяття або у разі вчинення злочинів невеликої тяжкості, можливо, варто було б зробити послаблення висловленої різкої позиції.

По-третє, недостатньо аргументованою видається позиція вченої щодо необхідності відновлення у нормах цивільного процесуального права такого засобу доказування як пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, допитаних як свідків. Наразі чинні норми ЦПК України достатньою мірою забезпечують можливість сторонам та третім особам висловити свою позицію в суді: або в звичайному порядку під час виступу з вступним та заключним словом, або за їх згодою бути допитаними під присягою як свідки.

Тим не менше, зазначені критичні зауваження та побажання носять дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку даного дисертаційного дослідження, наукової новизни і обґрунтованості переважної більшості його положень і висновків.

Таким чином, дисертація Н.В. Волкової на тему: «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» виконана на високому науково-теоретичному рівні, є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково-

обґрунтовані висновки, достатня кількість наукових публікацій, відповідає вимогам, передбачених пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 р. та може бути рекомендована до спеціалізованої вченої ради з присудження наукового ступеня доктора наук для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Доктор юридичних наук, професор О.І. Сафончик зазначила, що дослідження проблематики захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві проведено Н.В. Волковою на високому науково-теоретичному рівні на основі поєднання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання в їх взаємному зв'язку та доповненні один одного, що зумовило високий ступінь обґрунтованості та достовірності висновків докторської дисертації.

Основні положення дисертаційного дослідження опрацьовані з залученням значного масиву спеціальної літератури. На користь дисертантки свідчить проведення дослідження з залученням значної кількості спеціальної літератури, а також матеріалів судової практики та рішень Європейського суду з прав людини.

Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження містить низку положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, що відображають спірні теоретичні позиції або суб'єктивне сприйняття їх авторкою, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

По-перше, дискусійним у науці цивільного процесуального права наразі є питання щодо можливості повернення на стадію підготовчого провадження при розгляді справ про захист сімейних прав та інтересів дитини у загальному позовному провадженні у разі, коли з'ясується, що не всі його завдання були виконані. Так, наприклад, у господарському судочинстві з аналогічного правового регулювання вже є судова практика (постанова Верховного Суду від 02.10.2019 у справі № 916/2421/18, від 16.12.2021 року у справі № 910/7103/21 та ін.). З одного боку, здається, що це не є безпосередня тематика докторської дисертації, однак в роботі значна увага приділяється тому, що є завданням підготовчого провадження - визначення суб'єктного складу, предмета доказування і доказів тощо, тому вважаю, що Наталії Василівні було би доцільно розглянути дане питання.

По-друге, дискусійним є питання віднесення інституту сімейної медіації до форм захисту сімейних прав та інтересів дитини, з огляду на те, що учасники медіації за домовленістю приходять до вирішення питань.

Дисертація Н.В. Волкової на тему: «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» виконана на високому науково-теоретичному рівні, є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково-обґрунтовані висновки, достатня кількість наукових публікацій, відповідає вимогам, передбачених пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 р. та може бути рекомендована до спеціалізованої вченої ради з присудження наукового ступеня доктора наук для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Узагальнюючи результати обговорення, докторської дисертації Н.В. Волкової запропоновано затвердити висновок про наукову новизну, теоретичного та практичного значення результатів докторської дисертації на тему: «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» та рекомендувати докторську дисертацію до попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук (докторській раді) за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд докторської дисертації: за – 11; проти – немає; утримались – немає.

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
докторської дисертації Волкової Наталії Василівни
на тему: «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право».**

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження обумовлена необхідністю вироблення сучасних наукових підходів до захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві з огляду на оновлення положень цивільного процесуального, сімейного законодавства України та поступового впровадження в Україні європейських стандартів судочинства.

Запровадження в Україні карантинних заходів у зв'язку з запобіганням поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) та введення воєнного стану стали поштовхом для удосконалення цивільного процесуального законодавства, діджиталізації правосуддя та створення принципово нових процедур, спрямованих на захист прав та інтересів людини взагалі та захист сімейних прав та інтересів дитини зокрема.

На практиці виникає чимало питань щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві, які потребують теоретичного осмислення та законодавчого уточнення. У порядку цивільного судочинства судами розглядається велика кількість справ про захист сімейних прав та інтересів дитини, а саме : справ визначення місця проживання малолітньої дитини; справ про участь у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї; справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; справ про відібрання батьками малолітньої дитини від інших осіб, які тримають її не на підставі закону або рішення суду про позбавлення та поновлення батьківських прав; справ про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав; справ про визнання батьківства; справ про оспорювання батьківства; справ про позбавлення батьківських прав; справ про поновлення батьківських прав; справ про стягнення аліментів на утримання дитини; справ про зміну розміру аліментів на утримання дитини; справ про оплату додаткових витрат на дитину; справ про стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів на утримання дитини; справ про нарахування індексацію аліментів на утримання дитини; справ про зміну способу стягнення аліментів на утримання дитини; справ про усиновлення; справ про надання право на шлюб неповнолітній особі; справ про видачу обмежувального припису на захист інтересів дитини від домашнього насильства тощо. Однак необхідно зазначити, що більшість наукових досліджень проблематики захисту сімейних прав та інтересів дитини як до здобуття Україною незалежності, так і сучасними правниками здебільшого висвітлювалися у контексті матеріального, переважно сімейного права та не містять комплексного дослідження з урахуванням особливостей процесуального порядку розгляду таких справ у цивільному судочинстві.

При дослідженні теми використовувались роботи вчених у галузі цивільного процесуального права: І. В. Андропова, М. І. Балюк, Ю.В. Білоусова, С. С. Бичкової, В. І. Бобрика, С. В. Васильєва, М. В. Вербицької, М. О. Гетманцева, К. В. Гусарова, Н. Ю. Голубевої, О. О. Грабовської, І. О. Ізарової, В. В. Комарова, В. М. Кравчука, Д. Д. Луспеника, Ю.Д. Притики, Д. М. Сібільова, Т. А. Стоянової, В. І. Тertiшнікова, С. Я. Фурси, С. А. Чванкіна, Ю. С. Червоного, М. Й. Штефана, С. В. Щербака, М.М. Ясинок та ін.

В юридичній науці окремі аспекти захисту сімейних прав та інтересів дитини у сімейному праві аналізували такі науковці, як: В. І. Борисова, К. М. Глиняна, Л. Є. Гузь,

О. О. Дерій, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, Л. А. Кондрат'єва, М. В. Менджул, В. П. Мироненко, О. І. Пергамент, З. В. Ромовська, Л. В. Сапейко, О. І. Сафончик, Л. М. Токарчук, В. І. Труба, В. А. Кройтор, Є. Д. Ханович, Є. О. Харитонов, Г. В. Чурпіта, О. А. Явор та ін.

Окремим питанням захисту сімейних прав та інтересів дитини у юридичній науці приділена значна увага. Відповідні дослідження проводились у наступних дисертаційних роботах з цивільного процесуального напрямку щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини слід відзначити такі дисертаційні дослідження: О. О. Дерій «Аліментні зобов'язання у цивільному процесі» (2004 р.); Л. А. Кондрат'євої «Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України (2006 р.); Г. Я. Тріпільського «Процесуальні особливості розгляду спорів, які пов'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми» (2007 р.); Т. А. Стоянової «Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України» (2009 р.), Ю. В. Александрової «Процесуальні особливості розгляду цивільних справ щодо позбавлення батьківських прав (2012 р.); О. М. Ганкевич «Судочинство у справах про визнання батьківства, материнства та його оспорування», (2015 р.); Л. В. Красицької «Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей» (2015 р.), Г. В. Чурпіти «Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства» (2016 р.), Т. С. Супруна «Докази та доказування в справах про встановлення та оспорування батьківства (материнства)» (2017 р.); К. О. Стопченко «Судочинство у справах про оспорування батьківства та материнства» (2019 р.); Д. А. Шкорупєєва «Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві» (2021 р.) тощо.

Також, враховуючи євроінтеграційні процеси, що відбуваються у сфері правового життя України, постає необхідність приведення цивільного процесуального законодавства України до європейських стандартів з метою ефективного судового захисту сімейних прав та інтересів дитини, забезпечення доступності правосуддя, що також зумовлює актуальність даного дисертаційного дослідження. Вибір теми дисертаційного дослідження зумовлений необхідністю розвитку науки цивільного процесуального та сімейного права в частині захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві, вдосконаленням чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Реформа цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі у цифрову еру» на 2021-2025 роки.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у розробці концептуальних положень вчення про захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві через призму принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Для досягнення мети у дисертаційній роботі вирішувалися такі завдання:

- обґрунтувати основні сучасні теоретико-методологічні підходи до дослідження захисту сімейних прав та інтересів дитини;
- розкрити сутність та зміст принципу забезпечення найкращих інтересів дитини;
- визначити поняття та особливості захисту сімейних прав та інтересів дитини;
- визначити форми та способи захисту сімейних прав та інтересів дитини;

- охарактеризувати правовий статус дитини, інших учасників справи та представників у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини;
- з'ясувати особливості територіальної юрисдикції (підсудності) цивільних справ про захист сімейних прав та інтересів дитини;
- виявити специфіку предмета доказування та встановити коло судових доказів у справах про захист сімейних прав та інтересів дитини у позовному провадженні;
- розглянути особливості процедури судового розгляду цивільних справ про захист сімейних прав та інтересів дитини у позовному провадженні;
- визначити особливості видачі судового наказу у справах про стягнення аліментів на утримання дитини;
- розглянути процесуальний порядок розгляду справ про усиновлення дитини; визначити особливості захисту прав та інтересів дитини від домашнього насильства;
- виявити основні тенденції правового регулювання міжнародного захисту сімейних прав та інтересів дитини;
- з'ясувати характер впливу практики Європейського суду з прав людини на порядок захисту сімейних прав та інтересів дитини;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового механізму захисту сімейних прав та інтересів дитини, актів чинного законодавства України в цій сфері з урахуванням міжнародних та європейських стандартів.

Не викликають заперечень і сформульовані автором об'єкт та предмет дисертаційного дослідження. Так, *об'єктом дослідження* є суспільні відносини, що виникають у сфері захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві. *Предметом дослідження* є захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дисертаційного дослідження в процесі роботи над ним застосовані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. Використання історико-правового методу дозволило визначити основні етапи становлення та розвитку вчення про форми, способи захисту сімейних прав та інтересів дитини (розділ 1 дисертації).

Порівняльно-правовий (компаративістський) метод застосовувався при дослідженні актів цивільного процесуального та сімейного вітчизняного та зарубіжного законодавства (Англії, Данії, Іспанії, Канади, Португалії, Республіки Болгарії, Федеративної Республіки Німеччина, США, Фінляндії, Франції, Швеції, Японії та ін.), зарубіжної наукової літератури, що сприяло виявленню аналогічних правових конструкцій захисту сімейних прав та інтересів дитини та їх нормативного забезпечення (розділи 1, 2, 3, 4 та 5 дисертації).

Методи індукції та дедукції дозволили виокремити загальні та відмінні ознаки (елементи), притаманні окремим правовим категоріям, та визначити їх належність саме до цивільного процесуального права (розділи 2, 3, 4 дисертації). За допомогою методу системно-структурного аналізу було визначено загальну систему і здійснено внутрішню структуризацію основних засад правового регулювання підстав стягнення аліментів, позбавлення батьківських прав, усиновлення, визначення місця проживання малолітньої дитини, визнання та оспорування батьківства тощо у цивільному судочинстві та процесуальний порядок розгляду таких справ (розділи 3, 4 дисертації).

Застосування формально-логічного та формально-юридичного методів дозволило провести логічний і мовний аналіз чинних правових норм, зокрема, Сімейного й Цивільного процесуального кодексів України, стосовно захисту сімейних прав та інтересів дитини та виявити суперечності чинного законодавства у досліджуваній сфері, а також обґрунтувати висновки та пропозиції щодо його вдосконалення (розділи 1, 2, 4 та 5 дисертації).

Формально-логічний метод застосовувався як універсальний спосіб аргументації наукових висновків та пропозицій удосконалення законодавства щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини (розділи 1, 2, 4 та 5 дисертації).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в українській науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві через призму принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, виконаним на матеріалах оновленого цивільного процесуального законодавства України.

У дисертаційному дослідженні отримані такі результати, що мають наукову новизну: *вперше:*

розкрито зміст принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, під яким розуміється такий підхід до законодавчої та правозастосовної діяльності, за якого при прийнятті нових та застосуванні чинних нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини за участю дитини, має забезпечуватись пріоритет інтересів дитини над інтересами дорослих людей тією мірою, якою це сприятиме задоволенню потреб дитини з урахуванням принципів розумності та справедливості;

сформульовано єдиний концептуальний підхід до розуміння найкращих інтересів дитини при захисті її сімейних прав та інтересів у цивільному судочинстві, що здійснюється на підставі оцінки та збалансування складових (критеріїв) найкращих інтересів дитини у конкретній ситуації з урахуванням індивідуальності кожної окремої дитини, щодо якої здійснюється захист, та за можливою участю самої дитини для висловлювання своєї думки у цивільному судочинстві;

обґрунтовано, що оцінка найкращих інтересів дитини при прийнятті рішення у справах про захист її сімейних прав та інтересів у цивільному судочинстві повинна проводитись відповідно до загальних та спеціальних критеріїв найкращих інтересів дитини. Загальні критерії найкращих інтересів дитини визначені ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства». Спеціальні – залежать від певної категорії справ, що розглядається у цивільному судочинстві з метою захисту сімейних прав та інтересів дитини, та носять невичерпний характер. До таких критеріїв необхідно віднести: 1) потреби дитини щодо її психічного, психологічного розвитку, освіти, безпеки, стабільності, сімейного виховання; 2) прихильність дитини до кожного із батьків та інших членів сім'ї; 3) минулий досвід дитини, пов'язаний із застосуванням до дитини будь-якої форми жорстокого поводження, насилля тощо; 4) можливість батьків чи інших відповідальних осіб забезпечувати потреби дитини та умови проживання; 5) збереження особистих взаємин з особами, до яких у дитини є почуття прихильності; 6) дотримання балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в інтересах дитини тощо;

визначено поняття захисту сімейних прав та інтересів дитини як діяльності уповноважених осіб та юрисдикційних органів, спрямованої на відновлення порушених, невизнаних, оспорюваних сімейних прав та інтересів дитини або встановлення безспірних суб'єктивних сімейних прав та інтересів дитини, а в деяких випадках – недопущення чи попередження порушення прав та інтересів дитини в майбутньому;

встановлено, що право на захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві виникає у наступних випадках: порушення, невизнання, оспорювання сімейних прав та інтересів дитини; необхідності встановлення юридичного факту або зміни правового статусу дитини для реалізації охоронюваного законом інтересу дитини або попередження та недопущення порушення прав та інтересів дитини в майбутньому. Право на звернення до суду у порядку цивільного судочинства у випадках посягань на сімейні права та інтереси дитини гарантується кожній дитині як особисто у передбачених законом випадках, так і через законних представників, органи та осіб, яким законом надано право на звернення до суду в інтересах дитини;

запропоновано справи про захист сімейних прав та інтересів дитини, що розглядаються у порядку цивільного судочинства, поділити на такі види: справи щодо захисту права на виховання дитини (про визначення місця проживання малолітньої дитини; про участь у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї; про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає

окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; про відібрання батьками малолітньої дитини від інших осіб, які тримають її не на підставі закону або рішення суду про позбавлення та поновлення батьківських прав; про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав); справи про зміну правового статусу дитини та інших учасників сімейних відносин (про усиновлення, про визнання батьківства, материнства, про оспорування батьківства тощо); справи про виконання обов'язку щодо утримання дитини (про стягнення аліментів на утримання дитини, про зміну розміру аліментів, про оплату додаткових витрат на дитину, про стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення); справи про захист прав та інтересів дитини від домашнього насильства (про видачу і продовження обмежувального припису щодо кривдника дитини);

обґрунтовано доцільність встановлення обов'язкового досудового порядку вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини, встановлення порядку спілкування з дитиною, батьки якої проживають окремо, шляхом медіації. У разі оголошення в Україні пандемії, воєнного та надзвичайного стану вирішення таких спорів проводити шляхом онлайн-медіації;

доведено необхідність створення у цивільному судочинстві обов'язкової внутрішньої спеціалізації суддів із сімейних справ щодо захисту прав та інтересів дитини, що пов'язане з необхідністю врахування її істотних особливостей, таких, як: вік дитини; психологічний стан дитини; умови виховання дитини; сфери спілкування та інших факторів, що відрізняють дитину від дорослої людини;

запропоновано визначити у справах про захист сімейних прав та інтересів дитини альтернативну територіальну юрисдикцію (підсудність) та надати можливість розглядати такі справи також судам за зареєстрованим місцем проживання чи перебування дитини;

аргументовано необхідність відновлення у нормах цивільного процесуального права такого засобу доказування, як пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, допитаних як свідків;

доведено необхідність розширення суб'єктного складу осіб, які мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, і наділити таким правом на час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби COVID-19, воєнного чи надзвичайного стану свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та експертів з питань права;

запропоновано надати суду можливість застосувати передбачені ч. 4 ст. 232 ЦПК України повноваження щодо видалення учасника справи із зали судового засідання не лише у випадку допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка, а й при розгляді справ про захист сімейних прав та інтересів дитини – на час заслуховування судом її думки, незалежно від того, який процесуально-правовий статус у цій справі має дитина;

обґрунтовано доцільність визначення окремою умовою неможливості поновлення батьківських прав з метою захисту найкращих інтересів дитини у випадку, якщо батьки були позбавлені батьківських прав з підстави вчинення батьком або матір'ю умисного кримінального правопорушення щодо своєї дитини;

запропоновано встановити правило про неможливість зменшення у судовому порядку розміру аліментів на утримання дитини, якщо за рішенням суду встановлено сплату мінімального гарантованого розміру аліментів на утримання дитини, встановленого законом;

доведено необхідність наділення боржника правом на подання заяви про скасування судового наказу, виданого відповідно до пунктів 4 і 5 частини першої статті 161 ЦПК України, якщо боржник надасть суду докази, які свідчать про невідповідність дійсності наданих заявником даних про місце проживання дитини, а також у випадках, якщо заявник

приховав від суду факт укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно;

з метою узгодження норм СК України та ЦПК України запропоновано закріпити у ст. 19 СК України положення про обов'язкову участь органів опіки та піклування для надання висновку при розгляді судами справ про усиновлення та надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;

аргументовано доцільність розгляду справ про усиновлення колегією у складі трьох суддів;

запропоновано встановити на законодавчому рівні строк у один рік після припинення та скасування воєнного стану для здійснення службами у справах дітей особливого нагляду за умовами проживання і виховання дітей, усиновлених під час воєнного періоду, з метою перевірки відповідності такого усиновлення найкращим інтересам дитини;

обґрунтовано неприпустимість введення спрощеного порядку усиновлення дитини в період воєнного стану та необхідність посилення контролю службами у справах дітей за усиновленням дітей у цей час;

доведено, що обмежувальний припис є одним із засобів захисту сімейних прав та інтересів дитини, оскільки спрямований на захист дитини від домашнього насильства, тоді як домашнє насильство, як правило, вчиняється саме у сім'ї, а кривдником, переважно, є теперішній або колишній учасник сімейних правовідносин, що впливає з самого нормативного визначення поняття «домашнє насильство»;

аргументовано, що постраждала від домашнього насильства дитина, яка досягла чотирнадцяти років, має право на самостійне звернення до суду у справах про видачу обмежувального припису;

запропоновано надати суду право покласти обов'язок оплати судових витрат на недобросовісного заявника у справах про видачу обмежувального припису;

вдосконалено:

поняття самозахисту сімейних прав та інтересів дитини в частині визначення його як дій, спрямованих не тільки на припинення порушення або загрози порушення сімейних прав та інтересів дитини, а також на відновлення її порушених сімейних прав та інтересів. Конкретизовано коло осіб, які здійснюють такий захист, включаючи саму дитину;

науковий підхід щодо юрисдикційних та неюрисдикційних форм захисту сімейних прав та інтересів дитини в частині розширення їх переліку. Так, серед юрисдикційних форм окремо виділено міжнародну форму захисту сімейних прав та інтересів дитини Європейським судом з прав людини, а серед неюрисдикційних – сімейну медіацію;

набуло подальшого розвитку:

висновок про необхідність відновлення посади Уповноваженого Президента України з прав дитини з метою посилення інституційного механізму держави у сфері захисту прав та інтересів дітей;

висновок про доцільність надання суду права вийти за межі заявлених вимог у справах про розірвання шлюбу, а саме у судовому рішенні визначити місце проживання малолітньої дитини, народженої у такому шлюбі, разом з одним з батьків, навіть якщо про це не було заявлено позовної вимоги, за умови, що між батьками відсутній спір щодо цього питання;

наукове положення про правовий статус позивача та заявника у справах про захист сімейних прав та інтересів дитини. Обґрунтовано, що у справах про стягнення аліментів на утримання дитини та інших цивільних справах про захист її сімейних прав та інтересів саме дитина виступає особою, яка є учасником справи та має процесуальний правовий статус позивача у справах позовного провадження, а у справах наказного провадження – правовий статус заявника;

наукове положення про зміст предмета доказування. Зазначено, що зміст предмету доказування залежить від особливостей справ щодо захисту сімейних прав та інтересів

дитини. Встановлення кола фактів (обставин), що підлягають доказуванню у цивільному судочинстві у справах про захист прав та інтересів дитини, є неможливим без визначення тієї норми права, на підставі якої повинен бути вирішений цей спір;

теза про участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції в частині доведення необхідності поширення дії положень ч. 4 ст. 212 ЦПК України щодо спрощеного порядку автентифікації учасників справи, коли вони беруть участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, також на випадок розгляду судами справ в умовах воєнного або надзвичайного стану;

наукове положення про порядок розгляду справ про усиновлення дитини, в частині обґрунтування необхідності обов'язкового розгляду таких справ у закритому судовому засіданні з метою забезпечення таємниці усиновлення;

науковий підхід до розмежування понять «обмежувальний припис» та «терміновий заборонний припис» в частині зазначення про їх різні значення, порядок та мету накладення. Обмежувальний припис покликаний захистити постраждалу особу від повторного акту домашнього насильства, тоді як терміновий заборонний припис є засобом швидкого реагування, що застосовується у випадку наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю потерпілої особи;

наукові положення про обмежувальний припис в частині визначення його правової природи, мети, функцій та порядку накладення. Обґрунтовано, що обмежувальний припис є тимчасовим заходом, який виконує захисну, запобіжну та попереджувальну функції і накладається з метою запобігання вчиненню домашнього насильства та створення безпеки для потерпілих осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених законом, до вирішення питання про притягнення кривдника до адміністративної або кримінальної відповідальності.

В роботі також містяться пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства, зокрема норм ЦПК України, СК України, Закону України «Про судоустрій та статус суддів» тощо щодо процесуального порядку розгляду цивільних справ про захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних та практичних питань захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві;

правотворчій діяльності – для підготовки проектів законів про внесення змін до чинного цивільного процесуального та сімейного законодавства України з метою удосконалення процедури захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві;

правозастосовній діяльності – при розгляді судами цивільних справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини;

навчальному процесі – при викладанні курсів «Цивільний процес», «Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах», «Розгляд сімейних та спадкових справ», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію виконано та обговорено на кафедрі цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», а також на засіданні Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Теоретичні висновки, сформульовані у дисертації, доповідалися та обговорювалися на таких науково-практичних конференціях засіданнях круглих столів: Міжнародній науковій конференції присвяченій 120-річчю від дня народження «Життя І.В. Шерешевського як духовна єдність між поколіннями юристів» (м.Одеса, 13 грудня 2008 р.); Науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу та молодих науковців «Законність і правопорядок у сучасній Україні» (м.Одеса, 19-20 грудня 2008 р.);

Міжнародній науковій конференції, присвяченій пам'яті Ю.С. Червоного, «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м.Одеса, 12 лютого 2010 року); Міжнародній науковій конференції, присвяченій пам'яті Ю.С. Червоного, «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Одеса, 17 грудня 2010 р.); Міжнародній науковій конференції, присвяченій пам'яті Ю.С. Червоного «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Одеса, 16 грудня 2011 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько- викладацького складу ім. Ю.С. Червоного «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м.Одеса, 13 грудня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.); Міжнародній науковій інтернет-конференції ім. Ю.С. Червоного «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій ювілею академіка С.В. Ківалова «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Засіданні круглого столу «Система забезпечення договірних зобов'язань в праві та законі» (м. Одеса, 14 листопада 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивілістики» (м. Одеса, 17 грудня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.); Засіданні круглого столу «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 16 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 18 грудня 2015 р.); Засіданні круглого столу «Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права» (м. Одеса, 5 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського «Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права» (м. Одеса, 08 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Засіданні круглого столу «Особливості розгляду сімейних спорів» (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції ім. Ю.С. Червоного «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 9 грудня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції до 90-річчя від дня народження Ю.С. Червоного «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 6 листопада 2017 р.); Засіданні круглого столу «Новели цивільного процесуального кодексу України» (м. Одеса, 26 березня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса «Новели цивільного процесуального законодавства» (м. Одеса, 16 травня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції ім. Ю.С. Червоного «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 13 грудня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новели цивільного процесуального законодавства» (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.); Засіданні круглого столу «Альтернативні способи вирішення цивільних спорів» (м. Одеса, 29 березня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів

людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного «Захист прав людини у цивільному судочинстві» (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, відображено в 1 монографії у співавторстві, 24 наукових статтях, з яких 15 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 статей – у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку; 4 статті – у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science Core Collection, а також у 37 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів та у 13 інших публікаціях, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що містять п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (481 найменування) і додатків. Повний обсяг дисертації становить 444 сторінки, з яких основний зміст – 368 сторінок.

Список публікацій здобувача за темою дисертації.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Волкова Н. В., Шкорупесв Д. А. Судовий розгляд і виконання рішень у справах про стягнення аліментів : монографія / передм. Н. Ю. Голубєва ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 192 с.

Із змісту: Розділ 4. С. 135-174.

Наукові статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus:

2. Volkova N, Prytuliak V., Tsal-Tsalko Y., Yanitska I., Poliuk Y. General characteristics of the claim in the countries of the anglo-saxon and continental law. *Revista Amazonia Investiga*. 2019. № 22. P. 350–356. URL: <http://www.udla.edu.co/revistas/index.php/amazonia-investiga/article/download/1659/pdf>

3. Chornous Y., Volkova N., Zghama A., Tsal-Tsalko Y., Tsybulska O. Res judicata in civil, economic and criminal proceedings in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019., Vol. X, 3(41). P. 753–761. URL: <https://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=21100286923&tip=sid&clean=0>

4. Mykolenko O., Dryshliuk V., Volkova N., Prytuliak V., Verba O. E-JUSTICE: theoretical principles and problems of realization of the right to judicial protection in the conditions of digitalization. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21 №. 10. P. 295–301. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202110/20211042.pdf

5. Volkova N., Lisitsyna Y., Yasin I., Andrusyshyn R., Karmazina C. El fenómeno de la violencia doméstica: métodos modernos de prevención y medios eficaces de protección. *Revista De La Universidad Del Zulia*. 2022. 13(37). P. 305–320. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/38059>

Наукові статті у фахових виданнях України:

6. Волкова Н. В. Засоби індивідуалізації фізичних осіб (окремі аспекти). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 2. С. 83–86.

7. Волкова Н. В. Щодо питання правового режиму імені фізичних осіб. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 4. С. 103–106.

8. Волкова Н. В. Процесуальні особливості розгляду справ щодо обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною (окремі аспекти). *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 56. С. 124–132.

9. Волкова Н. В. Представництво в цивільному процесі: поняття, мета та завдання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 397–401.

10. Волкова Н. В. Докази у справах про визначення місця проживання дитини (окремі аспекти). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 2. С. 111–113.
11. Волкова Н. В. Деякі питання участі адвоката як представника у цивільному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 328–333.
12. Волкова Н. В. Особливості розгляду справ щодо визнання батьківства у судовому порядку (окремі аспекти). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 81–84.
13. Волкова Н. В. Щодо форм участі органів опіки та піклування в справах про захист прав і інтересів неповнолітніх осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6-1, Т. 1. С. 127–130.
14. Волкова Н. В. Щодо визначення підстав обмеження цивільної дієздатності фізичної особи при розгляді справ у цивільному судочинстві. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 91–94.
15. Волкова Н. В. Щодо участі прокурора у цивільному процесі (окремі аспекти). *Правова держава*. 2016. Вип. 21. С. 115–121.
16. Волкова Н. В. Процесуальні особливості розгляду справ щодо оспорування батьківства у цивільному судочинстві (окремі аспекти). *Юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 105–110.
17. Волкова Н. В. Окремі аспекти розгляду справ про позбавлення батьківських прав у цивільному судочинстві. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 27. С. 133–137.
18. Волкова Н. В. Форма захисту сімейних прав та інтересів дитини. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 81–85.
19. Волкова Н. В. Предмет доказування у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві. *Часопис цивілістики*. 2019. № 34 (спецвипуск «Цивільний процес»). С. 37–41.
20. Волкова Н. В. Суб'єкти доказування у справах про захист прав та інтересів дитини в цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 19–23.
- Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку:**
21. Волкова Н. В. Производство по гражданскому делу об определении места жительства малолетнего ребенка до судебного рассмотрения. *Leges et vita*. 2017. № 11/2 (311). С. 37–40.
22. Волкова Н. В. Процесуальні особливості розгляду справ про поновлення батьківських прав у судовому порядку (окремі аспекти). *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 218–223.
23. Волкова Н. В. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 5. С. 66–70.
24. Волкова Н. В. Міжнародно-правовий захист сімейних прав та інтересів дитини Європейським судом з прав людини. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2018. № 1 (29). С. 84–87.
25. Волков Н. В. Щодо правового регулювання захисту прав та інтересів дитини від домашнього насильства (окремі аспекти). *Art and Science. Estonia*. 2021. № 5. С. 53–66. URL: <https://www.artandscience.info/index.php/journal/article/view/57/57>
- Тези доповідей і наукових повідомлень:**
26. Волкова Н. В. Право фізичних осіб на свободу пересування та вибору місця проживання (окремі аспекти). *Життя І. В. Шерешевського як духовна єдність між поколіннями юристів* : матеріали міжнар. наук. конф. присвяченої 120-річчю від дня народження (м. Одеса, 13 грудня 2008 р.). Одеса, 2008. С. 25–28.
27. Волкова Н. В. Доменное имя как средство индивидуализации физического лица. *Законність і правопорядок у сучасній Україні* : матеріали наук.-практ. конф. проф. – викл. складу та молодих науковців, (м. Одеса, 19-20 грудня 2008 р.). Одеса, 2008. С. 55–58.

28. Волкова Н. В. Особи, які мають право на звернення до суду щодо справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу* : матеріали міжнар. нак. конф., присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (Одеса, 12 лютого 2010 року). Одеса, 2010. С. 65–69.

29. Волкова Н. В. Щодо визначення місця проживання дитини у справах про розірвання шлюбу. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу*: матеріали міжнар. наук. конф., присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2010 р.). Одеса, 2010. С.124–127.

30. Волкова Н. В. Предмет доказування у справах щодо обмеження цивільної дієздатності фізичної особи. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 грудня 2011 р.). Одеса, 2011. С. 35–38.

31. Волкова Н. В. Щодо питань судового розгляду справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною. *Правове життя сучасної України* : матеріали міжнар. наук. конф. проф.- викл. складу (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Одеса, 2012. Т.3. С. 201–203.

32. Волкова Н. В. Щодо визначення правового статусу органів опіки та піклування у разі їх звернення до суду з заявою про захист прав і інтересів неповнолітніх осіб. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу*: матеріали щоріч. Міжнар. наук. конф. і ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2012 р.). Одеса, 2012. С. 98–100.

33. Волкова Н. В. Визначення кола доказів у справах щодо визнання батьківства у судовому порядку. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу. (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.). Одеса, 2013. Т.2. С.693–695.

34. Волкова Н. В. Щодо визначення позивача та відповідача у справах про визнання батьківства у судовому порядку. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу*: матеріали Міжнар. наук. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.). Одеса, 2014. С. 27–31.

35. Волкова Н. В. Щодо визначення підстав у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи. *Правове життя сучасної України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова. (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.) Одеса, 2014. Т. 1. С. 371–373.

36. Волкова Н. В. Щодо визначення відповідача у справах про відшкодування шкоди, завданої малолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування. *Система забезпечення договірних зобов'язань в праві та законі* : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Одеса, 14 листопада 2014 р.). Одеса, 2014. С. 29–31.

37. Волкова Н. В. Щодо визначення місця представництва у виконавчому провадженні. *Актуальні проблеми цивілістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2014 р.). Одеса, 2014. С. 292–295.

38. Волкова Н. В. Щодо порядку надання висновку органів опіки та піклування у справах про захист прав та інтересів неповнолітніх осіб. *Право та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали міжнар наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15-16 травня 2015 року). Одеса, 2015. Т. 2. С. 546–548.

39. Волкова Н.В. Документи, що посвідчують повноваження адвоката як представника в цивільному процесі у світлі судової реформи України. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 року). Одеса, 2015. С. 18–21.

40. Волкова Н. В. Участь прокурора у цивільному процесі відповідно до проекту змін до конституції України в частині правосуддя. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2015 року). Одеса, 2015. С. 36–38.

41. Волкова Н. В. Щодо здійснення захисту прав та інтересів дитини Європейським судом з прав людини. *Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права* :

матеріали круглого столу (м. Одеса, 5 квітня 2016 року) Одеса, 2016. С. 29–31.

42. Волкова Н.В. Процесуальні особливості розгляду справ про позбавлення батьківських прав (окремі аспекти). *Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. до 150-річчя від дня народження Є. В. Васьковського (м. Одеса, 8 квітня 2016 року). Одеса, 2016. С. 33–36.

43. Волкова Н. В. Участь прокурора у справах про позбавлення батьківських прав. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 травня 2016 року). Одеса, 2016. Т. 2. С. 579–582.

44. Волкова Н. В. Щодо обов'язку суду приймати рішення про стягнення аліментів на утримання дитини у справах про позбавлення батьківських прав. *Особливості розгляду сімейних спорів* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 18–20.

45. Волкова Н. В. Коло осіб, які мають право на звернення до суду у справах про позбавлення батьківських прав. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 9 грудня 2016 року). Одеса, 2016. С. 27–29.

46. Волкова Н. В. Щодо впровадження електронного документу як електронного доказу у цивільне судочинство України. *Інформаційні технології у судочинстві* : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 квітня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 31–34.

47. Волкова Н. В. Щодо визначення кола осіб, які беруть участь у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. *Традиції та новачії юридичної науки* : минуле, сучасність, майбутнє : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса, 2017. Т. 2. С. 655–657.

48. Волкова Н. В. Особи, які беруть участь у розгляді справ про оспорування батьківства у судовому порядку. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до 90-річчя від дня народження Ю. С. Червоного (м. Одеса, 6 листопада 2017 року). Одеса, 2017. С. 37–40.

49. Волкова Н. В. Роль суду у захисті сімейних прав та інтересів дитини у цивільному процесі відповідно до судової реформи України. *Новели цивільного процесуального кодексу України* : матеріали кругл. столу (м. Одеса, 26 березня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 20–23. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9521>

50. Волкова Н. В. Захист прав та інтересів дитини Уповноваженим Президента України з прав дитини : окремі аспекти. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса, 2018. Т. 2. С. 586–589.

51. Волкова Н. В. Судова форма захисту сімейних прав та інтересів дитини : окремі аспекти. *Правове життя сучасної України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 480–482.

52. Волкова Н. В. Участь неповнолітньої особи у цивільному судочинстві : окремі аспекти. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 16 листопада 2018 року). С. 48–51.

53. Волкова Н. В. Зміни цивільного процесуального законодавства України відповідно до судової реформи щодо переліку засобів доказування у цивільному процесі (окремі аспекти). *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса, 2019. Т. 2. С. 591–592.

54. Волкова Н. В. Деякі новели цивільного процесуального законодавства України щодо представництва у цивільному судочинстві. *Новели цивільного процесуального законодавства* : представництво: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 16 травня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 59–63.

55. Волкова Н. В. Щодо визначення поняття доказу у цивільному судочинстві. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 21–25.

56. Волкова Н. В. Щодо ознак достовірності та достатності доказів у цивільному судочинстві. *Правове життя сучасної України*: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Одеса, 2020. Т. 2. С. 330–332.

57. Волкова Н. В. Щодо визначення поняття судового доказування у цивільному процесі. *Новели цивільного процесуального законодавства : Докази та доказування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 32–36. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13083>

58. Волкова Н. В. Щодо порядку подання доказів у цивільному судочинстві. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 19–22.

59. Волкова Н. В. Переговори як один із способів альтернативного вирішення сімейних спорів. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 29 березня 2021 р.). Одеса 2021. С. 23–26 URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14491>

60. Волкова Н. В. Притягнення боржників до кримінальної відповідальності за невиконання рішень про стягнення аліментів на утримання дитини. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса, 2021. Т. 2. С. 542–544.

61. Волкова Н. В. Щодо визначення вимог, за якими може бути виданий судовий наказ у справах про стягнення аліментів на утримання дитини. *Захист прав людини у цивільному судочинстві*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 27–29.

62. Волкова Н. В. Виконання судових рішень про стягнення аліментів на утримання дитини у період воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса, 2022. С. 767–769.

Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

63. Погрібний С. О., Гонгало Р. Ф., Волкова Н. В. та ін. Цивільний процес України : навч. посіб. для підготовки до іспиту. Харків : Одіссей, 2010. 184 с.
Із змісту: С. 154–164.

64. Окреме провадження в цивільному процесі України : навч. посіб. / під ред. Р. М. Мінченко. Одеса : Фенікс, 2010. 224 с.
Із змісту: Гл. 2 (§1-2, 4-6) Гл.2 (§ 3 – у співавторстві з О.М. Соломахіна).

65. Погребной С. А., Гонгало Р. Ф., Волкова Н. В. и др. Гражданский процесс Украины : учеб. пособие для подготовки к экзамену. Харьков : Одиссей, 2011. 208 с.

66. Цивільний процес України : підручник / за ред. Р. М. Мінченко, І. В. Андронova. Харків : Одіссей, 2012. 496 с.

Із змісту: Гл. 6, Гл.21 (§ 2 – у співавторстві з О.М. Соломахіна).

67. Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. Р. М. Мінченко. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 720 с.

Із змісту: Гл. 6, Гл.21 (§ 2 – у співавторстві з О.М. Соломахіна).

68. Погрібний С. О., Гонгало Р. Ф., Волкова Н. В. та ін. Цивільний процес України : навч. посіб. для підготовки до іспиту. 3-є вид., перероб. і доп. Харків : Одіссей, 2014. 200 с.

69. Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. Р. М. Мінченко; ред. І. В. Андронов. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. 756 с.

Із змісту: Гл. 6, Гл.21 (§ 2 – у співавторстві з О.М. Соломахіна).

70. Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 480 с.

Із змісту: Гл. 2; Гл. 3; Гл.4 (§ 3, § 4, § 6); Гл. 11.

71. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник (для підготовки до іспитів та тестування) / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 430 с.

Із змісту: Тема 8, Гл. 1 (§2, § 4 – у співавторстві з К. Б. Дрогозюк); Тема 8, Гл. 2 (§3, § 5 – у співавторстві з К. Б. Дрогозюк К.Б.)

72. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. (для підготовки до іспитів та тестування) / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 2-ге вид., перероб. і допов. 436с.

Із змісту: Тема 8, Гл. 1 (§2, § 4 – у співавторстві з К. Б. Дрогозюк); Тема 8, Гл. 2 (§3, § 5 – у співавторстві з К. Б. Дрогозюк).

73. Альтернативне вирішення цивільних спорів : підручник / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2021. 344 с.

Із змісту: Гл. 3 (п. 1,2) – С. 118–126.

74. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 840 с.

Із змісту: ст. 1 – С. 7; ст. 3 – С. 12–14; ст.ст. 76–92 – С. 179–203.

75. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. (для підготовки до іспитів та тестування) / за ред. Н. Ю. Голубевої. 3-тє вид., перероб. і допов. Одеса : Видавничий дім «Гельветика» 2021. 516 с.

Із змісту: Тема 8, Гл. 1 (§2, § 4 – у співавторстві з К. Б. Дрогозюк); Тема 8, Гл. 2 (§3, § 5 – у співавторстві з К. Б. Дрогозюк).

Список наукових публікацій здобувача за темою дисертації та їх кількість, відомості про апробацію матеріалів дисертації та особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих із співавторами та зарахованих за темою докторської дисертації відповідає вимогам, передбаченим пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 року.

Особистий внесок автора. Дисертаційна робота Волкової Наталії Василівни на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук спеціальності 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» є власним авторським дослідженням, у якому наукові положення, висновки та пропозиції обґрунтовано самостійно в результаті опрацювання значної кількості джерел монографічного, нормативно-правового, правозастосовного характеру, в тому числі судової практики. Ідеї та розробки, що належать співавторам не використовувались.

Розглянувши докторську дисертацію та наукові публікації, в яких висвітлені основні наукові результати докторської дисертації можна дійти висновку про відсутність у докторській дисертації та наукових працях, які розкривають її результати, академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.

Відповідність дисертації науковій спеціальності. Дисертаційна робота Н.В. Волкової на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» відповідає спеціальності 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології, грамотною та чіткою мовою. Стиль викладання відповідає прийнятному у науковій літературі, викладені дослідження, наукові положення, висновки та рекомендації забезпечують легкість та доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи докторської дисертації Н.В. Волкової і повноти основних результатів дослідження:

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів докторської дисертації Наталії Василівни Волкової на тему: «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів докторська дисертація Н.В. Волкової відповідає спеціальності 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» та вимогам, передбачених пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 р.

3. Рекомендувати докторську дисертацію Н.В. Волкової на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» до захисту на здобуття ступеня доктора юридичних наук у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Неллі ГОЛУБЄВА

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор
кафедри цивільного процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Ігор АНДРОНОВ

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор
кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Оксана САФОНЧИК